

O filosofii, výchově a přátelství

Autor: Jaroslava Schlegelová

Abstract

About philosophy, education and friendship. – The author recalls Prof. Jaroslava Pešková who influenced her personal and professional life.

Dějiny lidského myšlení nám nabízejí přesvědčivé příběhy o přátelství učitelů a jejich žáků. Mnohá z nich nesmazatelně obohatila pokladnici lidské duchovní kultury. Podobně jako příklady ušlechtilých citů jsou však známy i důkazy osobní rivality, závisti a otevřeného nepřátelství. Bývá smutné, ba přímo tragické, když se učitel obává vědomostí a talentu svého žáka, či když naopak žák zapomíná na vděčnost a úctu ke svému obětavému učiteli, případně se vědomě zpronevřuje jeho humanistickým hodnotám.

Připomeňme si Platónův dialog *Symposion*. Dozvídáme se zde, že skutečný filosof vystupuje v obci jako ten, kdo je neodolatelně puzen „touhou po krásných mladých lidech“, kdo odhaluje tajemství zrodu jejich myšlenek, kdo je schopen je podnítit k proměně celé jejich osobnosti.

Lze spojit s uvedeným motivem téma přátelství? Zdá se, že se dané spojení přímo nabízí. Cožpak by právě přítel neměl usilovat o probuzení toho nejlepšího, co se ukrývá v našem nitru? Kdo jiný než on by měl aktivizovat lidský a tvůrčí potenciál, jenž slibuje nejen jemu a nám, ale i celému okolnímu světu naplnění účelu bytostného lidství?

Filosof-učitel představuje v duchu tradice humanismu kvintesenci přátelství. Póza pyšného, nad davem vysoko čnícího, mudrce zůstává po všechny časy spíše poněkud neživotná. Přílišný odstup neprospívá rozvoji individuálního ani sociálního života. Náš obraz přítele – filosofa – učitele je zcela jiný. Vytváříme jej v návaznosti na archetyp Sókratova působení na půdě tzv. provádějící – žité filosofie. K tomuto obrazu stál kromě toho modelem živý, současný člověk, žena, na niž generace jejich žáků dodnes nemohou zapomenout.

Přítel nás provází na cestě za pravdou, dobrem a krásou. Cesta bývá ovšem obtížná! Bloudíme, jak nás poučil nezapomenutelným způsobem J. A. Komenský, spletitou strukturou nejrůznějších labyrintů. Náš přítel – průvodce nás nenechá koneckonců osamocené. Dodává nám naději, umocňuje naši víru, zahrnuje nás láskou, pomáhá nám odhalit naše vlastní chyby – selhání rozumu a dokonce i svědomí. Usvědčuje nás, pokud se dopustíme pokrytectví a zrady.

Filosofickou prací nás vychovává k ukázněnému myšlení. Žádá, abychom vždy a všude byli schopni podrobit svůj rozum nemilosrdné kritice, abychom si uvědomovali jeho hranice. Nabádá nás k sebeovládání. Máme pěstovat svou vůli a krotit své vášně, zejména ty, které vyústí v destrukci nejen nás samotných, ale i druhých lidí.

Kde lze vlastně hledat onu subtilní, takřka nepostižitelnou, hranici mezi stavem, kdy se přítel, jenž dává průchod svým citům k nám, proměňuje v laskavého, avšak pevného, neochvějného průvodce, charismatického milovníka moudrosti, a stavem, kdy se učitel, filosof, představuje jako pouhý člověk, jehož srdce je naplněno vroucím citem přátelství k nám?

I v dnešní tak nepatetické době některé šťastlivce provázejí vzpomínky na charismatické osobnosti, s nimiž bylo možné stanout na oné, výše zmíněné hranici. Bývají si podobní. Neuplatňují moc nad druhými lidmi, zejména nad svými žáky, mladšími spolupracovníky, kolegy. Nečiní z druhého člověka pasivní objekt manipulace. Těší se z tajemství a originality „tváře“, která se jim stává branou do duše vzdělaného – vychovávaného protějšku. Dobře se vyrovnávají s úlohou „dirigenta vícehlasého orchestru“ bytostných sil, jež jsou latentně přítomny v každém, komu je zapotřebí výchovy – kultivace lidství, a tedy i opravdového přátelství.

Přátelství učitele k jeho žáku znamená především nevyčerpatelnou ochotu a schopnost naslouchat, klást otázky, těšit se na nové a nové odpovědi. Nevyčerpává se zpravidla v průběhu školní docházky, studia atd. Je-li filosof-učitel skutečným přítelem a onou opravdovou charismatickou osobností, vytrvá přátelství dlouho – někdy i celý život. Jeho myšlenky, výchovatelské úsilí, city a především schopnost existovat, tzn. žít a pracovat v bezprostřední blízkosti mládí, účastnit se toho, co je už zdánlivě dovršeno, představují zřejmě jednu z nejpřesvědčivějších reakcí na výzvu smrti – naléhavou a účinnou odpověď na věčnou otázku lidské konečnosti. Člověk se stává nekonečným ve svých dětech. Obdobně učitel transcenduje své možnosti v celém sledu generací. Vstupuje do tisíce individuálních životů, bezpočtu mezilidských vztahů. Jeho tvář se mění, obsahuje stopy tváří žáků, které se do ní otiskly v okamžicích bytostného souznění.

Vzpomínám na drahou tvář paní profesorky Jaroslavy Peškové! Kéž bych jí mohla tato slova říci nebo alespoň dát přečíst! Kéž bych jí v toku neúprosně přibývajících let mohla vděčně poděkovat za to, jak ovlivnila můj osobní i profesionální život...